

სამუსლიმანო საქართველო XIX საუკუნის II ნახევრის

ქართულ პუბლიცისტიკაში

პუბლიცისტიკა ჟურნალისტიკისა და ლიტერატურის ის მნიშვნელოვანი მიმართულებაა, რომელიც აქცენტებს საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ხასიათის აქტუალურ საკითხებზე აკეთებს. მისი საფუძვლია ცხოვრებისეულ მოვლენათა, საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ფაქტების ასახვითა და გაანალიზებით გარკვეულ პოლიტიკურ იდეის განვითარება.

XIX საუკუნის 60 -იანი წლებიდან იწყება მნიშვნელოვანი ეტაპი როგორც საქართველოს პოლიტიკურ ისტორიაში, ასევე საზოგადოებრივი აზრის განვითარების პროცესში, რაც მიმართული იყო სახელმწიფოებრივად აქტუალური საკითხების გააზრებისაკენ. ეს პერიოდი გადაწყვეტი გახლდათ აჭარისთვის, ვინაიდან დაიწყო მისი დედასამშობლოსთან დაბრუნების რთული და მტკივნეული პროცესი. ერთი მხრივ მნიშვნელოვანი იყო აჭარის მკვიდრი მოსახლეობის გააქტიურება და მეორე მხრივ ქართული საზოგადოების ინფორმირებულობა საქართველოს ამ ძირძველ კუთხეში მიმდინარე პროცესების შესახებ. ამ პროცესის სრულყოფილად წარმოჩენისათვის, აუცილებელია განვიხილოთ ის ლიტერატურულ-პუბლიცისტურ პროდუქცია, რომლებშიც უტყუარად აირეკლება წარმოდგენილ საკითხთა აქტუალურობა. სწორედ, ამ თვალსაზრისით არის საინტერესო თუ რა ადგილს იჭერდა XIX საუკუნის ქართულ პრესაში მაჰმადიანი ქართველების ბედი. მართალია ეს საკითხი იმდენად ფართო სპექტრისაა, რომ შეუძლებელია იგი მოაქციო ერთი სამეცნიერო სტატიის ფარგლებში, ამდენად შევეცადეთ ყურადღება გაგვემახვილებინა რამდენიმე გამორჩეულ პუბლიკაციაზე, რომელიც სხვადასხვა დროს დაიბეჭდა „დროებასა“ და „ივერიაში“, იმ ორგანოებში, რომლებმაც განსაკუთრებული როლი შეასრულეს იმ პერიოდის საზოგადოებრივი აზრის ჩამოყალიბებაში.

XIX საუკუნის მკვლევრების, მწერლებისა და პუბლიცისტების საერთო ეროვნული ინტერესები უკავშირდებოდა სამუსლიმანო საქართველოს. მათ შეისწავლეს და ცალკეული სტატიები, შრომები, კვლევები მიუძღვნეს ამ საკითხებს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ზოგადად განვიხილოთ XIX საუკუნის 60-70-იან წლებში გამომავალი ის ჟურნალ-გაზეთები, რომლებიც ხელს უწყობდნენ ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას საზოგადოებაში.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ეროვნულ-განმანათავისუფლებელ შტაბად ქცეული „დროებისა“ და „ივერიის“ რედაქციები, რომელთა დახმარებით მკითხველის ყურადღების სფეროში საქართველოს სხვა კუთხეების გვერდით მოექცა „ოსმალთა საქართველო“. პუბლიკაციათა ძირითადი ნაწილი მოგვითხრობს ოსმალეთის შემადგენლობაში შემავალი საქართველოს მკვიდრთა წარმოშობის, რელიგიური შეხედულებების, ენის, ადათ-წესებისა და სხვა ფაქტორების შესახებ.

XIX საუკუნის პუბლიცისტიკაში სამუსლიმანო საქართველოს შესახებ უამრავი პუბლიცისტური წერილი და სტატია ქვეყნდებოდა, რომელთაგანაც აჭარის დედანამშობლოსთან დაბრუნების პროცესში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა, რაც ადასტურებს იმას, თუ რა განსაკუთრებული ადგილი ეკავა აჭარის თემას ქართულ საზოგადოებაში. ჩვენ შევეცადეთ ეს ერთიანი მუხტი შეგვესწავლა და ცალკეული ორგანოების გაანალიზების საფუძველზე წარმოგვეჩინა.

XIX საუკუნის II ნახევრის ქართულ პრესაში გამოვყოფდით ეროვნულ-განმანთავისუფლებელი მოძრაობის ფლაგმანად ქცეულ გაზეთ „დროებას“, რომლის ფურცლებზე არა ერთხელ აისახა აჭარის ყოფა-ცხოვრება, ამ კუთხის მტკივნეული თემები. გაზეთმა შეძლო ქართული საზოგადოების ინტერესი გაემძაფრებინა “ბედისაგან მივიწყებული ძმებისადმი – აჭარლებისადმი”.

1870 წლიდან მოყოლებული, გაზეთის ფურცლებზე სულ უფრო მრავლად იბეჭდებოდა წერილები, რომლებიც ასახავენ აჭარის, ამ ძირძველი ქართული კუთხის, ისტორიას, მის მკვიდრთა ცხოვრებას, ზნე-ჩვეულებებს. სარედაქციო კოლეგია ერთი მხრივ ცდილობდა გაეზარდა ქართული საზოგადოების ინტერესი აჭარისადმი, ხოლო მეორე მხრივ ეროვნული თვითშეგნება გაეღვიძებინა მაჰმადიან მომძიებში.

სწორედ გაზეთ „დროების“ ფურცლებზე ქართველი საზოგადო მოღვაწის, საერგეი მესხის პუბლიკაციები გახდა ოსმალთა საქართველოს ამბებით დაინტერესების მიზეზი. მისი წერილების ციკლი „ოსმალთა საქართველო“ დეტალურად და ნათლად ასახავს აჭარის მკვიდრთა მდგომარეობას, რომელიც ყველა ქართველისათვის მტკივნეული უნდა გამხდარიყო.

სერგეი მესხმა მკითხველს უჩვენა აჭარის მკვიდრთა, ჭეშმარიტ ქართველთა სიმტკიცე და შეუპოვრობა, რამაც ისინი ფიზიკურად გადაარჩინა: „საუკუნეებს გაუვლია, რაც ეს ქვეყანა ოსმალთს დაუპყრია, რაც ოსმალთა ცდილობს, რომ იქაური ქართველები გაეთათრებინა. მაგრამ, დახე ქართველი ტომის სიმტკიცეს, - რჯულის მეტი, იმათ არა შეუცვლიათ; და ისიც მხოლოდ ძალდატანებით და სხვა-და-სხვა ოსმალური ოინებით შეაცვლევინეს“ [4, N76]. ავტორი ამაცხადებს, რომ მიუხედავად რჯულის შეცვლისა ქართველ თანამომძიებს ამ რთულ ვითარებაში არც ენა, ხასიათი და ჩვეულებანი არ შეუცვლიათ. ისინი ისევ იმ ტრადიციების მატარებლები არიან, რაც ძველათაგან მოსდგამდათ. განსაკუთრებულად ამახვილებს ყურადღებას სერგეი მესხი ამ კუთხის გამორჩეულ თავყანისცემას თამარ მეფის მიმართ და წერს: „აჭარლებმა იციან თამარ დედოფლის სახელი. ყველგან გაიგონებთ აქ, რომ ჩვენ ერთ დროს ქრისტიანები ვიყავით“ [4, N76] ამავე წერილში იგი არა მარტო აჭარას, არამედ შავშეთსაც და ლაზისტანსაც ეხება და ხაზს უსვამს იმას, რომ მოსახლეობა აქაც მსგავსი პრობლემებით ცხოვრობდა, რომ საქართველოს ეს ულამაზესი კუთხეებიც ძალით მოგლიჯეს დედანამშობლოს.

პუბლიცისტი წერილში „ცნობანი ოსმალთა საქართველოზე“ ისტორიულ და გაგონილ ფაქტებზე დაყრდნობით ქრონოლოგიური სიზუსტით აღწერს თამარის ეპოქის საქართველოს საზღვრებს, რომელიც სამხრეთ ტრაპიზონამდე გადიოდა. ავტორი სიამაყით აღნიშნავს, რომ ამ მხარეში მცხოვრებთა უმეტესობა ქართველი იყო და სამოსიც ქართული ეცვათ. პუბლიცისტი მკითხველს ახსენებს იქ არსებული ეკლესია-მონასტრების ნანგრევებს და ადასტურებს, რომ ტერიტორიაზე, რომელიც დღეს საქართველოს აღარ ეკუთვნის, ქრისტიანობის აკვანი იყო: „სადაც დღეს მცხოვრებნი აღიარებენ მაჰმადის სარწმუნოებას, მაგრამ იმ ნანგრევ ეკლესიებს კი დღესაც თავყანსა სცემენ და ზვარაკსა სწირვენ ხოლმე“ [4,

N80]. თუმცა არ უნდა დაავიწყდეს ქართველ ერს, რომ გამაჰმადიანებულ ქართველებს მზაკვარმა მტერმა, ოსმალებმა ძალით შეაცვლევინეს სარწმუნოება: „ოსმალთ, ყიზილბაშთ და სხვათა მძლავრთა ხალხთა არ მოუსვენეს ქართველებს, დასწვეს, დადაგეს, გადაასახლეს მთელ მთელ სოფლები - და შემცირდა საქართველო“ [2].

სტატის ასეთი მძაფრი ტონი განსაკუთრებული ინტერესით განაწყობდა მკითხველს აჭარისა და საერთოდ „ოსმალთ საქართველოს“ მიმართ.

გაზეთ „დროების“ ფურცლებმა აგრეთვე შემოგვინახა პავლე მჭედლიშვილის პუბლიცისტური წერილი „ქართველები ოსმალეთში“. იგი საინტერესოა იმ თვალსაზრისით, რომ სამშობლოს სიყვარულში ერთმანეთს ადარებს გამაჰმადიანებულ და გარუსებულ ქართველებს. ეს საინტერესო სიახლე გახლავთ და ხაზგასასმელია ისიც, რომ უპირატესობას პუბლიცისტი მაჰმადიან ქართველებს ანიჭებს: „ამათ ახსოვთ, რომ არიან ჩვენი მოძმენი, რომ ჩვენ დიდი ხნის განმავლობაში ერთს ბედს ქვეშ ვიყავით, ერთად ვიცავდით საზოგადო სამშობლოსა... ახსოვთ ვახტანგ-გორგასალი, უკვადვი თამარ დედოფალი და სხვ. რუსეთის ქართველები ვერც ამას დავიკვირებთ; ჩვენ სრულებით დავიწყებული გვაქვს, რომ ესენი ერთ დროს ჩვენი ბედისა და უბედობის მონახევრენი და ჩვენთან ერთის უღლის მწვენი იყვნენ.“ („დროება“ 1877, N39). სწორედ აქ საყვედურობს ავტორი თანამედროვეს აჭარის მიმართ გულგრილობას.

ყველასათვის ცნობილია, რომ მე-19 საუკუნის მეორე ნახევარში გამწვავდა ბრძოლა ოსმალეთსა და რუსეთს შორის, რომლის მთავარ ასპარეზს წარმოადგენდა აჭარა, რომლის მკვიდრთათვის რთული იყოს იმის გაფიქრებაც კი, რომ ისინი შესაძლოა ბრძოლაში დაპირისპირებოდნენ თანამემამულეებს, რომლებიც სავარაუდოდ რუსეთის მხარეს იბრძოდნენ: „იმათთვის მწარე იყო ის ჰაზრი, რომ ერთ დღეს იძულებული უნდა ყოფილიყვნენ თოფი ესროლათ თავიანთ თანა-მემამულეებისთვის“ („დროება“ 1877, N135)

ამ პუბლიკაციებიდან ჩანს, რომ გაზეთ „დროების“ ფურცლებზე უამრავი გულისწუხილი აღიბეჭდა, როგორც ცნობილი საზოგადო მოღვაწეების მხრიდან, რომლებიც ცდილობდნენ სიტყვის ძალით შებრძოლებოდნენ მტერს, თავიანთი ბრძოლისუნარიანობა და შეუპოვრობა ეჩვენებინათ და ამით ერთი აგური მაინც დაედოთ ერთიანი ქართული სახემწიფოს მშენებლობის და ბედის უკუღმართობით დედასამშობლოს მოწყვეტილი ხალხის ერთიან ქართულ სივრცეში დაბრუნების საქმეში.

სამუსლიმანო საქართველოს პრობლემები აქტუალობას არც შემდეგ პერიოდშიც კარგავს. „დროების“ მსგავსად ამ თემაზე აქტიურად საუბრობს გაზეთი „ივერია“. ჩვეული შეუპოვრობითა და სამშობლოს სიყვარულით ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამოაზრეები შეებრძოლნენ არსებულ რეჟიმს, რომელიც ერთი მხრივ საქართველოს ანექსიას უქადდა და მეორე მხრივ კი მაჰმადიან ქართველებს სამშობლოს დაკარგვას.

ამ თვალსაზრისით საინტერესო პუბლიკაციები იბეჭდებოდა გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე. აქვე უნდა აღინიშნოს ის ფაქტი, რომ ამ ერთიან საზოგადოებრივ პროცესში სწორედ „ივერიამ“, როგორც საპოლიტიკო და სალიტერატურო გაზეთმა, დაიმკვიდრა განსაკუთრებული ადგილი. მასში მთელი სისრულით აისახა ქვეყნის რეალური სოციალური და პოლიტიკური სურათი.

„ივერია“ თემატურად მრავალფეროვანი ეროვნული გამოცემა იყო, რომელიც XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედის უტყუარ მატთანედ უნდა ჩაითვალოს. „ივერია“ იყო ცარიზმის წინააღმდეგ მებრძოლ ქართველთა ეროვნული თვითშეგნებისა და პოლიტიკური დამოუკიდებლობის იდეების გამტარებელი ორგანო, რომლის ფურცლებზე სრულად აისახა

იმ დროის მთავარი სატკივარი - თანამომხმეების გამაჰმადიანება და მათი გადასახლება, მუჰაჯირობა. სწორედ ამას, მუჰაჯირობას, მიიჩნევდა იგი ქვეყნის მთავარ პრობლემად და ცდილობდა ამ პროცესის გამომწვევი მიზეზების გაანალიზებასაც.

ილია ჭავჭავაძის ერთ-ერთ წერილში ვკითხულობთ: „ახლადდაპყრობილ საქართველოს ნაწილში უიმისოთაც გავრცელებულია ცრუ ხმა, რომ რუსები ძალათ გაქრისტიანებას გვიპირებენო, და ახლა რომ მართლა ჩვენ იქ ქრისტიანობის ქადაგება დავიწყეთ, ხელში სახარება მივაჩქოთ და ამ “პოლემიკურ საუბრის” მსგავსი წიგნები, ისინი, უეჭველია, დარწმუნდებიან, რომ რასაც ამბობდნენ, მართალი ყოფილაო, მართლა გაქრისტიანება ნდომებიათ ჩვენიო. და რა მოქმედება ექმნება ამგვარ ხმის გავარდნას მაჰმადიან ქართველებში, ამის გამომცნობას ბევრი ჭკუა და მახვილგონიერება არ ეჭირება; ჩვენ დარწმუნებული ვართ, პირველი შედეგი ამისი ის იქნება, რომ ვინც დარჩენილან ჯერ კიდევ თავის ქვეყანაში, ისინიც ოსმალეთისაკენ გარდაიხვეწებიან.“ („ივერია“ 1880) ასეთი მსჯელობა მხოლოდ იმ პიროვნებას შეეძლო, რომელსაც სრულად ჰქონდა გააზრებული არსებული ვითარება და მხოლოდ ეროვნული ინტერესებით მოქმედებდა.

ილია ჭავჭავაძე აქცენტს აკეთებს არა სარწმუნოების მნიშვნელობაზე, არამედ იმაზე, თუ რა პასუხისმგებლობა და განცდა უნდა ჰქონოდა თითოეულ ადამიანს სამშობლოს, ეროვნული თვითშეგნების მიმართ: „სარწმუნოების საქმე სინდისის საქმეა, რა ჩვენი საქმეა – ვინ როგორ სარწმუნოებას აღიარებს, ვინ რა რჯულის არის? რა რჯულიც ჰსურს, იმ რჯულზე იყოს; მხოლოდ კარგი, პატიოსანი კაცი იყოს, მშრომელი და თავისთვის და ქვეყნისათვისაც სასარგებლო. თვითონ ჩვენი მაღალის და უზენაესის მოძღვრის იესო ქრისტეს სიტყვაა, რომ რჯული არ შეიქმს კაცს, არამედ საქმეო.“ („ივერია“ 1880).

ამავე მოსაზრებას ავითარებს ილია წერილში „ოსმალთა საქართველო“, რომელშიც ამბობს, რომ ერის გასამთლიანებლად აუცილებელი პირობაა რელიგიური ტოლერანტობა. რომ არა შემწყნარებლობა ერთმანეთის მიმართ, ერის გამთლიანება შეუძლებლად მიაჩნია: „სარწმუნოების სხვა-და-სხვაობა ჩვენ არ გვაშინებს, ქართველმა, თავისის სარწმუნოებისათვის ჯვარ-ცმულმა, იცის პატივი სხვისი სარწმუნოებისაც. ამიტომაც ჩვენს ისტორიაში არა არის მაგალითი, რომ ქართველს სურვებიყოს ოდესმე სხვისა სარწმუნოების დაჩაგვრა და დევნა. სომეხნი, ებრაელები, თვით მაჰმადიანნიცა, ჩვენს შორის მცხოვრებნი, ამაში ჩვენ ვერაფერს ვერ წაგვაყვედრებენ. სხვა ქვეყანაში სარწმუნოებისათვის დევნილნი და დაჩაგრულნი – აქ, ჩვენში ჰპოულობდნენ მშვიდობის-მყოფელს სავანესა და სინდისის თავისუფლებასა./ არ გვაშინებსმეთქი ჩვენ ის გარემოება, რომ ჩვენ ძმებს, ოსმალთს საქართველოში მცხოვრებთა, დღეს მაჰმადიანის სარწმუნოება უჭირავთ, ოღონდ მოვიდეს კვლავ ის ბედნიერი დღე, რომ ჩვენ ერთმანეთს კიდევ შევუერთდეთ, ერთმანეთი ვიძმოთ, და ქართველი, ჩვენდა სასიქადულოდ, კვლავ დაუმტკიცებს ქვეყანასა, რომ იგი არ ერჩის ადამიანის სინდისს, და დიდის ხნის განშორებულს ძმას ძმურადვე შეითვისებს, თვის პატიოსანს და ღმობიერს გულზედ ძმას ძმურადვე მიიყრდენს თვალში სიხარულის ცრემლ- მორეული ქართველი.“ [5, N135].

განსაკუთრებით ყურადსაღებია „ივერიაში“ გამოქვეყნებული კორესპონდენცია აჭარის ერთ-ერთი სოფლიდან, მარადიდიდან. ამ წერილში განხილულია იმდროინდელი მთავრობის განკარგულება, რომელიც ოსმალთაგან გადმოსულ მოლა-ხოჯებს ეხებოდა. კორესპონდენციიდან ვიგებთ მთავრობის განკარგულებას, რომლის მიხედვითაც მათ სურთ, რომ საქართველოში გაიხსნას სასწავლებლები, რომელშიც ქართველ მაჰმადიანებს შეეძლებათ შისწავლონ ხოჯობა, მიიღონ შესაბამისი რელიგიური განათლება, რათა ერთხელ და

სამუდამოდ ალაგმონ ოსმალთა მოღვაწისა და ხოჯების თავნებობა: „ამ სკოლის არსებობით შესაძლებელი იქმნება, ნამდვილი და რიგირანი ხოჯები გაიზარდონ, რომელთაც ქართული ენა და საქართველოს ისტორიაც ეცოდინებათ“. („ივერია“ 1893, N184). ეს განკარგულება მთავრობამ გამოსცა ისეთი ქართველი მოღვაწის მოქმედების აღსაკვეთად, რომლებიც განათლებას ტრაპიზონში იღებდნენ და სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ ფანატიკურად განაწყობდნენ საზოგადოებას: „ოსმალთა მოსული ნამდვილი თათარი მოლა-ხოჯები ისე გამბედაობით ვერ ჰქადაგობენ ხალხში ქართული ენის სიძულვილს, საქართველოში დარჩენას და მთავრობის ზიზღს, როგორც ოსმალთაში ნასწავლი და საქართველოში დაბრუნებული მოლა და ხოჯები“ [7, N184].

ამ წერილიდან ნათელია, რომ, მსგავსი სასწავლებლების დაარსების მთავარ მიზანს წარმოადგენდა არა მაჰმადიანური რჯულის გავრცელება, არამედ ქართული ენის, როგორც ეროვნული იდენტობის საფუძველის შენარჩუნება, რაც ქვეყნის გადარჩენის გზაზე გადადგმული მნიშვნელოვანი ნაბიჯიც გახლავთ.

გაზეთ „ივერიის“ ფურცლები ქართველი ხალხის ჭირისა და ლხინის გამზიარებელი იყო. სწორედ, ამიტომაც ისტორიული აჭარის მოსახლეობაც შვებას, ხსნის გზას „ივერიის“ არსებობაში ხედავდა. თითქმის ყველა ნომერში იბეჭდებოდა წერილები აჭარის სხვადასხვა კუთხიდან. ხშირად ავტორი ამ წერილებისა უცნობია, მაგრამ ფაქტი ერთი გახლავთ, თითოეული მათგანი გაჯერებულია კუთხის მთავარი სატკივართა და ერთიანი საქართველოს სხეულიდან ამოგლეჯილი მხარის სიყვარულით.

ძალზე საინტერესოა მთიანი აჭარიდან, კერძოდ სოფელ ვარჯანულიდან გამოგზავნილი წერილი „დაბა და სოფელი“, რომელიც გვაწვდის ინფორმაციას აჭარის სოფლებში არსებული მდგომარეობის შესახებ.

ავტორი დასაწყისში გამორჩეული მხატვრული ოსტატობით გვიხატავს მთებს შორის მოქცეული სოფლების ულამაზეს ბუნებას. მიუხედავად სოფლების ცენტრალური დასახლებული პუნქტებიდან სიშორისა ავტორს მიაჩნია, რომ მთებში ჩაკარგულ ამ სოფლებში ქართული ენა უკეთ არის დაცული: „რამდენიც კაცი უფრო შორდება შავი ზღვის ნაპირებს და შორს მიდის, რამდენიც უფრო შორს, შეუვალს უდაბურ ტყეებში მდებარე ქართველთა მაჰმადიანთ სოფლებში შეხვალ, იმდენად უფრო სუფთად არის დაცული და შენახული ქართული ენა“ [8, #158]. წერილის ავტორის გადმოცემით აქ რამოდენიმე ოსმალური სიტყვაა დამკვიდრებული, თორემ ქართული ხმაური, ლაპარაკი და სიმღერა ამ მხარისათვის, ისევე როგორც საქართველოს სხვა კუთხისათვის, დამახასიათებელია, ტკივილიან რეალობაში კი მხოლოდ მოლას ხმა გაბრუნებთო.

პუბლიკაციაში აღწერილია ის ძალისმიერი მეთოდები, რომლებითაც მართმადიდებელ ქართველებს აიძულებდნენ გამაჰმადიანებას. ამას რა თქმა უნდა ის რთული ვითარება მოჰყვა, რომ ადგილობრივები იძულებულნი იყვნენ ან მიეღოთ მაჰმადიანობა, ანდა გადასახლებულიყვნენ მეზობელ კუთხეებში. მოსახლეობისთვის რთული იყო რჯულისა და ტრადიციების შეცვლა, ტკივილთან ერთად მათში შიშის გრძნობაც ძლიერი იყო: „მათი გათათრება ხან დღეს იყო დანიშნული და ხან ხვალ, მაგრამ საბოლოოდ-კი საქმის გარდაწყვეტა ძლიერ აშინებდათ; ასეთებს ვერც იმათი მაგალითები ახალისებდა, რომელნიც სულ ადვილად სტოვებდნენ მამა-პაპის სჯულს და ეთვისებოდნენ მუჰამედს“ [8, 158]

გაუსაძლისი იყო იმ ქართველების მდგომარეობა, რომლებიც უარს ამბობდნენ გამაჰმადიანებაზე. მათ საჯაროდ ჩამოახრჩობდნენ, ხოლო თუკი რომელიმე ორჭოფობდა რჯულის შეცვლას, მაშინ გადაწყვეტილების მიღებამდე ჯაჭვით აბამდნენ: „დამრჩვალნი სამ

დღეს ეკიდა და გამვლელ-გამომვლელი უმზერდა ჩამორჩობილს. ვინც გარდაწყვეტილს პასუხს არ აძლევდა, იმას კიდე ჯაჭვით აბამდნენ და დღე და ღამ ამ ტყეში სტოვებდნენ“. [8, 158].

„აჭარის გათათრება“ - ამ სახელწოდების წერილი დაიბეჭდა „ივერიაში“, რომელიც ქართველი მაჰმადიანის, შავლეგ ნაკაშიძის ნაამბობს წარმოადგენს. როგორც, ნაამბობიდან ჩანს, აჭარის „გათათრება“ ლივანიდან, აჭარის მარჯვენა მხარეს არსებული სოფლებიდან დაწყებულა. ოსმალოებს აჭარის „გათათრების“ გეგმა შეუმუშავებიათ, რომლის მიხედვითაც ჯერ აჭარის მარჯვნივ არსებული სოფლები უნდა გაეთათრებინად და მარცხენა მხარე კი თავად მოჰყვებოდა ამ პროცესს - „გათათრებულთ და ქრისტიანთ შორის ყოველ-ნაირი მეგობრობა მოსპობილა.“ [9, N212]. კერძოდ, კი სოფელ ლივანში ვინც ქრისტიანობაზე უარს არ განაცხადებდა სიკვდილით სჯიდნენ, ამიტომ ამ სოფელში თთქმის ყველა გამაჰმადიანებულა.

უამრავი პუბლიცისტური წერილი და ფელეტონი იბეჭდებოდა გაზეთ „ივერიაში“ სამუსლიმანო საქართველოს შესახებ, ნაშრომის ფორმატიდან გამომდინარე რთულია ყველა მათგანზე ყურადღების გამახვილება. ჩვენ შევეცადეთ გამოგვეყო განსაკუთრებული სიმძაფრით გამორჩეული პუბლიკაციები. ამ მიდგომით მნიშვნელობა მხოლოდ გარკვეულ ნაწილს მივანიჭეთ, რომელთაგან ერთ-ერთი გახლავთ „დღიური პროვინციელისა“. ამ პუბლიკაციაში მთავარი აქცენტები ბათუმში არსებულ რეალურ სურათზე, მის განვითარებასა და აქ არსებულ სარწმუნოებრივ პრობლემებზეა გამახვილებული. საინტერესოდ არის წარმოჩენილი ბათუმის ადგილი და როლი ერთიან ქართულ სივრცეში. „ბათუმი ჩვენის მწერლობისათვის კერძოდ და ქართველებისათვის საზოგადოდ ბევრის მხრივ არის საყურადღებო. იმოდენად საგულისხმიეროდ მიმაჩნია ბათუმის ვითარება და ავ-კარგიანობა, რომ აფსუსია ამ ქალაქზე „სადღიურო“ ლაპარაკი არ ჩამოვუდო „ივერიის“ მკითხველს ქართველობას“ [10, N64] - წერს წერილის ავტორი, ვინმე „ბათუმელი“ და ამ ქალაქზე ყოველდღიურად საუბარი ერთიანი ქართული სივრცისთვის უმნიშვნელოვანეს საკითხად მიაჩნია.

ავტორი აღწერს, რომ ბათუმის ცხოვრება სწრაფი ტემპებით მიმდინარეობდა. შენდებოდა ახალი შენობები, ყაზარმები, ღარიბთა თავშესაფარი და საავადმყოფო. ამ ზღვისპირა ქალაქში ცხოვრების დონის ზრდასთან ერთად იზრდებოდა კულტურული დონეც, რაშიც მნიშვნელოვან როლს ქართული პუბლიცისტიკა ასრულებდა. ამის დასტურია ის ჟურნალ-გაზეთები, რომლებიც აჭარის რეგიონში შემოდიოდა და ვრცელდებოდა. მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, როცა ავტორი აფიქსირებს ქართული გამოცემების „ივერიის“, „ცისკრის“, „თეატრის“ და სხვა გავრცელებასთან ერთად ვრცელდებოდა უცხოური გამოცემებიცო.

გაზეთი „ივერია“ მუდამ დიდ ყურადღებას უთმობდა აჭარის რეგიონში მიმდინარე მოვლენებს. ერთ-ერთი ასეთი წერილი გახლავთ „სოფელი კვირიკე“, რომელიც იმჟამად ბათუმის ოლქს ეკუთვნოდა. წერილის ავტორი, ზაქარია ჭიჭნაძეა, რომელმაც სოფელ-სოფელ შემოიარა მთელი აჭარა, თითოეულ ოჯახში მივიდა და მის მიერ დაბეჭდილი ქართული წიგნები შეიტანა, რომ ამ კუთხეში ენა, ეროვნული იდენტობა შეენარჩუნებია. აჭარაში მას სიყვარულით ზექერია ეფენდი უწოდეს. აი რას უამბობდა იგი მკითხველს:

„სოფ. კვირიკეში ცხოვრობდა 100 კომლამდე, რომელთაგანაც უმეტესნი ქართველ მაჰმადიანებს წარმოადგენდნენ. ომის შემდგომ კი დარჩენილა 30 კომლი, დანარჩენი ოსმალეთში გადახვეწილა. თუმცა, ოსმალეთში მცხოვრებმა ბემნებმა კარგად იცოდნენ სოფელ კვირიკეს სილამაზე და რუსეთის მთავრობას გადმოსახლების ნებართვა სთხოვეს.

გადმოსახლების შემდეგ, ბერძნებს სოფელში აუცილებლად ეკლესია, რომელსაც ერთ-ერთ უხუცესი ქართველი მაჰმადიანის თხოვნით, ისევ ძველი სახელი - კვირიკეს ეკლესია უწოდებიათ.

ეკლესიის კურთხევას, ხუთი მაჰმადიანი ქართველი თუ დასწრებია და მათაც შუა წირვის დროს ეკლესია დაუტოვებიათ. ამის მიზეზი კი გახლდათ, ის შიში და რიდი, რომელიც იქაური მოლა-ხოჯების მიმართ გააჩნდათ“ [11, N149].

სოფელ კვირიკეში, როგორც აჭარის სხვა სოფლებში იდგა ჯამე, რომლის ხოჯასაც - ნური-ეფენდი წითელადეს ძალიან კარგად იცნობდა ზაქარია ჭიჭინაძე. ეკლესიის კურთხევაზე ჩასულ პუბლიცისტს ეს ხოჯა აღარ დახვედრია, რის გამოც წერს: „შარშან ამ ხოჯას ჯამეზედ წიგნები დავუტოვე სოფ. კვირიკეში დასარიგებლად. ამას ეს წიგნები შარშან ხალხში დაურიგებია და ზოგიერთის ყმაწვილისთვის ანბანიც უკითხებია“ [11, N149].

ზაქარია ჭიჭინაძე თავის წერილში აგრეთვე საუბრობს სოფელ ალამბარზე და აქაც აქცენტებს რელიგიის საკითხებზე ააკეთებს. ამ სოფელში არსებულ ჯამეში ხოჯა სტამბულიდან ჰყოლიათ მიწვეული, რომელიც ქართველი მაჰმადიანი იყო და სწავლა-განათლება კი სტამბულში ჰქონდა მიღებული.

ამ ხოჯას სოფელ ალამბარში ჯამეს გვერდით დაურასებია სკოლა და იქ ქართველ ყმაწვილებს ასწავლიდა თათრულ ენას, ამისთვის დასჯის მეთოდსაც მიმართავდა, თუმცა თავად ის, თათრულზე უკეთ ქართულად საუბრობდა. ხოჯა საკუთარ შვილსაც მოლად ამზადებდა. ზაქარია ჭიჭინაძეს შეუთავაზებია, რომ შვილისთვის მაინც ესწავლებინა ქართულად წერა-კითხვა, რაზეც შემდეგი პასუხი მიუღია: „ჩვენთვის, ბატონო, რა საჭიროა ქართული, ჩვენ ქვევითი ხალხი ვართ, ოსმალს ჩვენი ბინა იქით არის, იქით უნდა წავიდეთ. ჩვენ რად გვინდა ქართულიო“ და ბოლოს კი უთქვამს: „დიაღ, ჩვენი ენა ქართული ენა არის, მეტი გზა არ არის, ან მე ვისწავლი, ან ჩემი შვილი ისწავლის“ [11, N149].

ხოჯამ ქართული წიგნები დაიტოვა და მედრესედან ყმაწვილებიც გააგზავნა ზაქარია ჭიჭინაძესთან, ანბანის სასწავლებლად. პუბლიცისტი იხსენებს, რომ ანბანის კითხვის დროს მოსწავლეები სიხარულით შესცქეროდნენ ქართველ მასწავლებელს და ანთებული თვალებით ფურცლავდნენ მშობლიურ დედაენას. „ამბობდნენ: „ჩვენი თათრული ალიფა ბეი რას ვარგა, იქ არც ხატებია და არც კითხვა გვესმისო?“ [11, N149].

ზაქარია ჭიჭინაძე პუბლიკაციებს სოფელ აჭყვის-თავიდანაც გვაწვდის. აქაური ხოჯა, რომელსაც სოფელი დაუტოვებია, განსაკუთრებული სისასტიკით გამოირჩეოდა. სოფლის ბავშვები უამბობდნენ ზ.ჭიჭინაძეს თუ, როგორ სცემდა ხოჯა ეკლიანი ჯოხით მოსწავლეებს, ვინაც თათრულ ენას ვერ შისწავლიდა - „ერთმა სთქვა: მე თათრული ანბანი ვერ დავისწავლე მალე, ამის გამო ხოჯამ პირში ეკლიანი ჯოხი დამარტყა, ტუჩებიდგან სისხლი წამომივიდაო“ [11, N149].

ავტორი აფიქსირებს იმასაც, რომ სოფლებში შემორჩენილ ეკლესიის ნანგრევებს ქართველი მაჰმადიანები სიყვარულით უფრთხილდებოდნენ - „ერთის მოხუციგან შევიტყვე, რომ ჩემს დროში ერთის ეკლესიის ჯვარი და ნივთები მიწაში დავმარხეთ, რომ ოსმალთ თათრებს არ მიეტაცნათ“ [11, N149]. გარშემო ღობეც შემოუვლიათ, რომ საქონელს ვერ გადაევიდნენ და არ წაეხდინა ქრისტიანული სიწმინდე.

ზ.ჭიჭინაძე პუბლიკაციაში მოიხსენიებს ქართველ მაჰმადიანს, ვინმე მგელაძეს, რომელიც ცხოვრობდა სოფელ ზენითში. ავტორის თქმით, გამაჰმადიანებულ მგელაძეს წლების შემდეგ, ძალზედ უნანია კიდევ ქრისტიანული სარწმუნოების უარყოფა და ქართული სკოლის გულშემატკივრად ქცეულა: „როცა დამინახავს სადმე, მაშინვე ქობულეთის სკოლის საქმეს მკითხავს, როდის დაარსდებაო, რომ ეგები ბავშვებს მაინც დავასწავლო რამეო“ [11, N149].

იმდროინდელ ქართულ პრესაში მრავლად შეხვდებით მსგავსი ფაქტების ამსახველ მასალებს, რომელთა ავტორები როგორც გამოჩენილი საზოგადო მოღვაწეები, ისე უბრალო ადამიანები გახლდნენ. განსაკუთრებული სიმძაფრით გამოირჩეოდა პუბლიკაციები აჭარის მკვიდრთა მუჰაჯირობის პროცესზე, რომელსაც ისინი ეროვნულ უბედურებად მიიჩნევდნენ და ყოველ ღონეს ხმარობდნენ ამ პროცესის შესაჩერებლად. თუმცა სახელმწიფო მანქანასთან ბრძოლა რთული იყო. პროგრესული საზოგადოებრივი აზრი, ფაქტობრივად, ერთდროულად ეწინააღმდეგებოდა რუსეთისა და ოსმალეთის სახელმწიფო მანქანას. ერთი მხრივ რუსეთს სურდა მთელი ჩრდილო და სამხრეთ კავკასია გაესუფთავებინა „არასანდო“ და „ველური“ ადგილობრივი მოსახლეობისაგან და მათ ადგილზე სხვა „სანდო ხალხები“, ძირითადად რუსები ჩაესახლებინა, მეორე მხრივ კი ოსმალეთი ახლადჩასახლებული ერთმორწმუნეებით აპირებდა სასაზღვრო რაიონებში შეექმნა ე. წ. ბუფერული ზონები და ამით რუსეთთან მოსალოდნელი ომისთვის მომზადებულიყო.

როგორც ვხედავთ პუბლიკაციათა სპექტრი ძალზე მრავალფეროვანია. მრავლადაა დასმული ის მტკივნეული საკითხები, რომლებიც გამოირჩეოდა განსაკუთრებული სიმძაფრით. განსაკუთრებული ყურადღება კი სარწმუნოებრივ ტოლერანტობაზე კეთდებოდა, რომ არ აქვს მნიშვნელობა აღმსარებლობას, მთავარი საქვეყნო საქმის კეთება, ენის და ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებაა. ამ საკითხების გაშუქებისას იკვეთებოდა პრობლემათა გადაჭრის გზებიც, თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ მიუხედავად გამოქვეყნებული პუბლიკაციებისა და სტატიების სიმრავლისა, სამუსლიმანო საქართველოს საკითხი არ კარგადვდა აქტუალობას ათეული წლების მანძილზე. რაც შეეხება მათ შესწავლასა და გაანალიზებას, ამ თემას დღესაც არ დაუკარგავს აქტუალობა და დღესაც არაერთხელ მოქცეულა იგი პუბლიცისტების, მკვლევრების, მწერლებისა და სხვათა ინტერესთა არეალში.

ლიტერატურა:

1. მესხი სერგეი; გაზეთი „დროება“ 1875წელი; N76;
2. მესხი სერგეი; გაზეთი „დროება“ 1875 წელი; N80;
3. მჭედლიშვილი პავლე; გაზეთი „დროება“ 1877წელი; N39;
4. გაზეთი „დროება“ 1877წელი; N135;
5. ჭავჭავაძე ილია; გაზეთი „ივერია“; 1877 წელი N135;
6. ჭავჭავაძე ილია; გაზეთი „ივერია“; 1880 წელი;
7. გაზეთი „ივერია“ 1893წელი; N184;
8. გაზეთი „ივერია“ 1892წელი; N 158;
9. ნაკაშიძე შავლეგ; გაზეთი „ივერია“; 1895წელი; N212;
10. გაზეთი „ივერია“ 1887 წელი; N64;
11. ჭიჭინაძე ზაქარია; გაზეთი „ივერია“ 1892წელი; N149;